

Овсяннікова Я. О. кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник, Національний
університет цивільного захисту України

<https://orcid.org/0000-0001-6498-3454>

Чабань А. В. ад'юнкт ад'юнктури, Національний
університет цивільного захисту України

<https://orcid.org/0000-0002-4961-6389>

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДСНС

У статті розглядається питання професійного становлення майбутніх офіцерів служби цивільного захисту за допомогою проведення емпіричного дослідження розвитку професійної ідентичності курсантів закладів вищої освіти ДСНС України.

Ключові слова: професійне становлення; професійна ідентичність; офіцер служби цивільного захисту.

Вступ. Свідомий вибір професійного шляху майбутнього офіцера Державної служби України з надзвичайних ситуацій є актуальною проблемою психологічних досліджень. Оскільки служба в ДСНС вважається однією з найбільш відповідальних і небезпечних. Виконання професійних обов'язків працівниками ДСНС пов'язано з підвищеним фактором ризику для життя та відбувається під постійним впливом негативних стрес-факторів. А це, в свою чергу, пред'являє високі вимоги до особистості працівника ДСНС.

Професійне становлення офіцера ДСНС починається з професійного самовизначення, обрання майбутнього шляху, перші кроки якого проходять саме під час навчання у закладах вищої освіти ДСНС. В цей час і відбувається формування професійної ідентичності. Адже те, як особистість себе ідентифікує в цій непростій сфері професійної діяльності, особливості її загальної активності у професії, а також формулювання життєвих і професійних задач – це безпосередньо впливає на психічне благополуччя та соціальну успішність людини.

Отже, професійна ідентичність майбутніх офіцерів ДСНС – це особливо важлива складова їх професійного становлення. Адже вона зумовлює їх професійний розвиток, професійну самоактуалізацію, вмотивованість та зацікавленість діяльністю.

Теоретичне підґрунтя. Проблема професійної ідентичності вже досить тривалий час знаходиться в центрі уваги та є предметом досліджень як закордонних, так і вітчизняних науковців.

У своєму дослідженні ми спиралися на результати роботи таких вчених, як В. Брагіна, Л. Шнейдер, Ю. Поварьонков, В. Осьодло, О.Гуменюк, О.Єрмолаєвої, Є. Семенової [2; 5; 6; 9; 10].

В своїй науковій праці В. Брагіна стверджує, що професія є не тільки сукупністю трудових дій людини, але й її соціальною позицією [2]. Це свідчить про те, що професійна ідентичність в своєму значенні поєднує соціальну і особистісну складову і таким чином може виступати однією із найважливіших опор в становленні особистості, як професіонала. В такому разі поняття професійної ідентичності складає концептуальне уявлення людини про своє місце в професійній групі чи спільноті [1]. До цього поняття можна віднести певні ціннісні і мотиваційні орієнтири, а також суб'єктивне ставлення особистості до її професійної приналежності.

У своїх дослідженнях Л. Шнейдер поєднує поняття «професія» та «профідентичність». Стверджує, що саме професія задає змістовні характеристики професійній ідентичності. Вона визначає поняття професійної ідентичності як психологічної категорії, яка відноситься до

пізнання своєї приналежності до визначеної професії та визначеній професійній спільноті. За її твердженням профідентичність визначається професійним спілкуванням та професійним досвідом, та репрезентується завдяки мовним засобам через образ «Я» [9].

В дослідженнях О. Гуменюк, О. Єрмолаєвої, Є. Семенової, також просліджується зв'язок між людиною та професією. Вони зазначають, що професія змінює людину та її свідомість. Натомість і людина, що опановує професію, розвивається, внаслідок чого може змінювати характер своєї професійної діяльності [7]. Професійна ідентичність визначається, як складний елемент, який включає в себе: систему самоуявлень та особистісну позицію в професії; обов'язкове прийняття професійних цілей, функцій, ролей та методів її реалізації; готовність до професійної діяльності та подальше самовдосконалення у професійній сфері; включення себе до професійної групи, а також прийняття її цілей, цінностей і професійної культури [3; 5; 9].

Ю. Поварьонков пояснює професійну ідентичність, як критерій професійного розвитку, який може визначати якісні та кількісні особливості прийняття себе особистістю, як професіонала, визначеної професійної діяльності, в якій він має можливість до самореалізації та задоволення власних потреб [4].

Більш широке значення надає В. Осьодло, який пояснює, що професійна ідентичність має відповідати рівню внутрішньої активності, тобто вона проявляється в особистому значенні професійної активності для людини та має бути виявленою через усвідомлені та професійні ознаки. Професія, в свою чергу, тут виступає соціально-об'єктивним компонентом, що складає увесь професійно-активний період особистості [5].

Успішне формування професійної ідентичності завершується формуванням індивідуалізованої теорії професійної поведінки, що обумовлює стереотипи поведінки в типових ситуаціях, творчі рішення в непередбачуваних обставинах, шляхи самореалізації особистості в контексті життєвого і професійного шляху. В структурі професійної ідентичності взаємодіють образ ідеального професіонала і себе як професіонала. Тільки особистісне проникнення у професію забезпечує розвиток майстерності та піднесення до професійних вершин [8].

Таким чином, професійна ідентичність характеризує рівень значущості професії для суб'єкта та його професіоналізації в цілому. Іншими словами, наявність професійної ідентичності свідчить про ступінь прийняття суб'єктом професії та професіоналізації як засобу задоволення своїх потреб й самореалізації; про ступінь прийняття себе як професіонала; про ступінь прийняття системи цінностей, що є відповідними професійній спільноті.

Мета. На основі аналізу сучасних теоретико-методологічних підходів у розкритті проблеми професійного становлення емпіричним шляхом визначити рівень розвитку професійної ідентичності у курсантів I та IV курсів закладів вищої освіти ДСНС.

Виклад основного матеріалу. Протягом 2021 року нами було проведено дослідження у відомчих закладах вищої освіти Державної служби України надзвичайних ситуацій, які відносяться до навчальних закладів зі специфічними умовами навчання: Національний університет цивільного захисту України (м. Харків); Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України (м. Черкаси); Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (м. Львів).

Загальна характеристика груп досліджуваних подана в таблиці 1.

Загальний розподіл досліджуваних

Курс	Національний університет цивільного захисту України	Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України	Львівський державний університет безпеки життєдіяльності	Усього
	Кількість осіб, %	Кількість осіб, %	Кількість осіб, %	
I	109 (40.7%)	84 (42,4%)	83 (34.9%)	276 (39,2%)
IV	159 (59.3%)	114 (57,6%)	155 (65.1%)	428 (60,8%)

Отже, з загальної кількості досліджуваних (n=704), 276 особи – курсанти перших курсів зазначених закладів вищої освіти та 428 осіб – курсанти четвертих курсів зазначених закладів вищої освіти. Вік досліджуваних осіб з 17 до 22 років.

У процесі виконання нашого емпіричного дослідження використовувався комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів обробки даних.

До теоретичних методів увійшли: теоретико-методологічний аналіз, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних.

Групу емпіричних методів склав: психодіагностичний метод. Він був представлений у дослідженні тестом професійної ідентичності Л. Шнейдер.

Тест професійної ідентичності Л. Шнейдер побудований на принципах прямого і ланцюгового асоціативного тесту і дозволяє визначити статус (рівень розвитку) професійної ідентичності людини. Випробуваному необхідно прочитати і виділити серед запропонованих слів асоціативного ряду ті слова, які на його погляд мають відношення до нього і його професійного життя.

Результати проведеного дослідження відображені на рисунку 1. та таблиці 2.

Отримані результати дозволили розподілити досліджуваних осіб за статусами професійної ідентичності.

Спираючись на наведені на рисунку 1. дані, можемо зазначити, що найбільш виражений статус професійної ідентичності

«Досягнута», Л. Шнейдер зазначає її ще, як «Досягнута позитивна ідентичність» у курсантів IV курсу - 29%, трохи меншим є показник у курсантів I-го курсу - 25% осіб. Згідно з цим можемо припустити, що ті курсанти, які складають цю групу вже сформулювали визначену сукупність значимих якостей, цілей та цінностей, що забезпечують відчуття спрямованості та усвідомленості. В такому разі ця група курсантів є ближчою до ідентифікації себе з професійною діяльністю ніж інші, оскільки вони виділяються позитивним відношенням до себе, до особистих якостей, а також знаходяться у певному стабільному зв'язку з професійним оточенням. Одним з критеріїв позитивної досягнутої ідентичності є уявлення про те що особистість, характер та діяльність здатні викликати в інших повагу та схвалення.

Статус професійної ідентичності «Мораторій» представлений у 26% осіб I курсу та 25% - IV курсу. Ми бачимо, що курсантів цього типу професійної ідентичності на I-му курсі, трохи більше, ніж курсантів IV-го курсу, та навіть більше, ніж курсантів з типом професійної ідентичності «Досягнутої». Цей тип професійної ідентичності особистості свідчить про те, що є великий процент курсантів, які знаходяться у стані кризи ідентичності та активно намагаються його вирішити, використовуючи різні варіанти. Професійна ідентичність цього статусу зазвичай вказує на високий рівень тривожності.

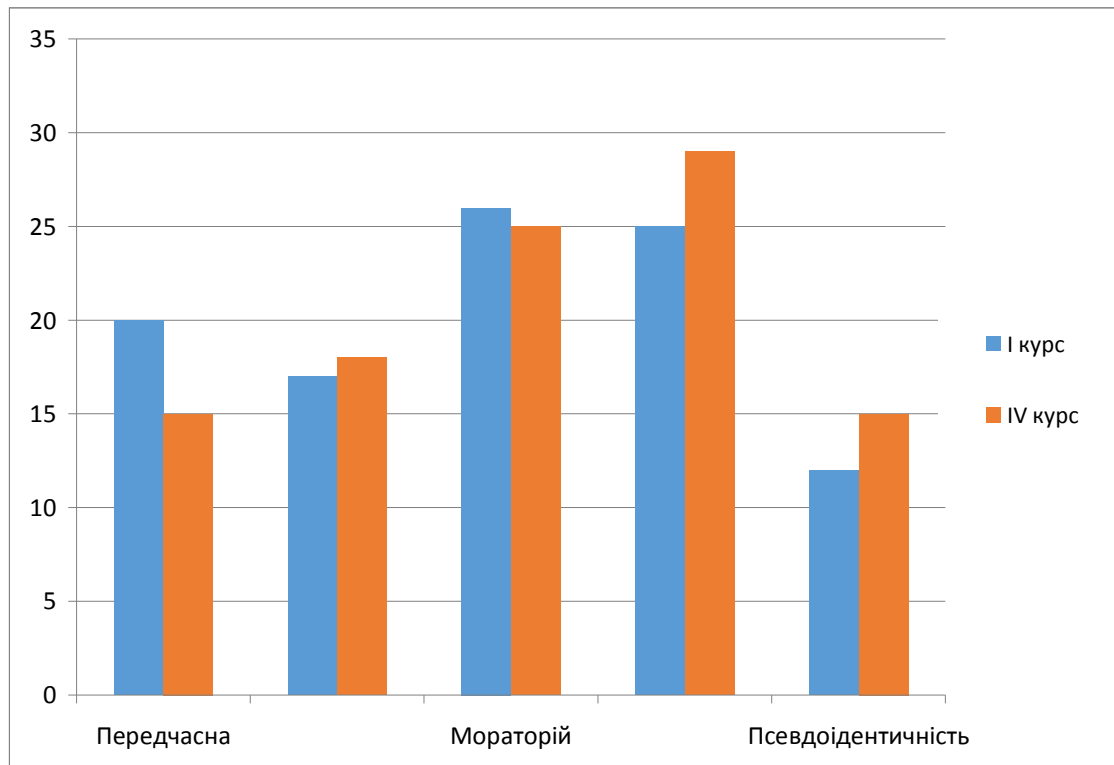

Рис. 1. Розподіл досліджуваних осіб за статусами професійної ідентичності (кількість досліджуваних – у %)

Статус професійної ідентичності «Мораторій» представлений у 26% осіб I курсу та 25% - IV курсу. Ми бачимо, що курсантів цього типу професійної ідентичності на I-му курсі, трохи більше, ніж курсантів IV-го курсу, та навіть більше, ніж курсантів з типом професійної ідентичності «Досягнутої». Цей тип професійної ідентичності особистості свідчить про те, що є великий процент курсантів, які знаходяться у стані кризи ідентичності та активно намагаються його вирішити, використовуючи різні варіанти. Професійна ідентичність цього статусу зазвичай вказує на високий рівень тривожності.

Кількість досліджуваних з дифузною професійною ідентичністю нараховує 17% осіб I курсу та 18% - IV курсу. Великий показник курсантів з типом дифузної професійної ідентичності свідчить про те, що є ті хто не мають визначених цілей, цінностей та переконань, а також не намагаються їх сформувати. В такому випадку є вірогідність постійних переходів від статусу професійної ідентичності «Мораторій» до «Досягнутої» або взагалі лишитись на стадії «Передчасної» професійної ідентичності.

Взагалі, тип дифузної професійної ідентичності підкріплюється такими критеріями, як: невдоволеність собою та своїми можливостями; сумнівами в особистісній цінності, втратою цікавості до свого власного світу; небажанням змінюватись; уявленням про власне неприйняття; наявністю внутрішніх конфліктів особистості, непогодженням із собою, сумнівами у собі.

Статусу професійної ідентичності «Передчасна» властивий 20% досліджуваних I курсу. Такий показник засвідчує, що велика кількість курсантів саме на першому курсі показує низький рівень самостійності. А такий тип професійної ідентичності може визначати, що професійний вибір 20% процентів курсантів був не незалежним. Зазвичай такий тип професійної ідентичності вказує на відсутність незалежного професійного вибору, а скоріше засвідчує варіант нав'язаної ідентичності. Щодо IV курсу, то 15% досліджуваних показали також належність до передчасного типу професійної ідентичності.

Ще у 15% досліджуваних IV курсу, був виявлений статус «Псевдоідентичності» та у 12% досліджуваних I курсу. Такий тип

Питання психології

професійної ідентичності характеризується амбіційним виділенням своєї унікальності або навпаки – її запереченням та порушенням тимчасової зв'язаності життя. Це вказує на можливу наявність у визначеної кількості курсантів тотального поглинання своєю роллю та про порушення довірливих зв'язків із соціумом.

Показники середнього значення, стандартного відхилення, максимального та мінімального значення, моди, медіани та асиметрії статусів професійної ідентичності особистості відображені у таблиці 2.

Показники передчасної ідентичності (П) досліджуваної вибірки розподілилися

відповідно до кривої нормального розподілу. Середнє значення М ($M = 0,83$), однорідність результатів ($G = 0,16$), медіана ($Me = 0,85$), мода ($Mo = 1$), мінімальне та максимальне значення ($X_{min} = 0,5$; $X_{max} = 1$) та лівостороння асиметрія ($A = -0,14$) свідчать про те, що випробувані частіше виявляють показник професійної ідентичності менший за 1 із загальною тенденцією до 1. Для них є властивими такі ознаки, як залежність від інших, відсутність самостійних життєвих виборів, неусвідомленість власної професійної ідентичності.

Таблиця 2

Показники середнього значення, стандартного відхилення, максимального та мінімального значення, моди, медіани та асиметрії статусів професійної ідентичності

Міри центральної тенденції	Статуси професійної ідентичності				
	П	Д	М	До	Пс
Середнє значення	0,83	1,66	2,42	3,24	4,09
Стандартне відхилення	0,16	0,29	0,29	0,23	0,13
Максимальне значення	1	2	3	4	4,5
Мінімальне значення	0,5	1,1	2,1	3,1	4
Медіана	0,85	1,7	2,4	3,2	4,1
Мода	1	1,9	2,1	3,1	4
Асиметрія	-0,14	-0,63	-0,7	7,29	4,29

Показники дифузної професійної ідентичності (Д) досліджуваної вибірки розподілилися відповідно до кривої нормального розподілу. Середнє значення М ($M = 1,66$), однорідність результатів ($G = 0,29$), медіана ($Me = 1,7$), мода ($Mo = 1,9$), мінімальне та максимальне значення ($X_{min} = 1,1$; $X_{max} = 1,9$) та лівостороння асиметрія ($A = -0,63$) свідчать про те, що випробувані частіше виявляють показник професійної ідентичності більший за 1 із загальною тенденцією до 1,9. Для них властиві відсутність професійних цілей та спроб їх активно сформувані, незадоволеність собою та своїми можливостями, сумніви у цінності власної особистості, занижена самооцінка.

Показники професійної ідентичності за статусом «Мораторій» (М) досліджуваної вибірки розподілилися відповідно до кривої нормального розподілу. Середнє значення М ($M = 2,42$), однорідність результатів ($G = 0,29$), медіана ($Me = 2,4$), мода ($Mo = 2,1$), мінімальне та максимальне значення ($X_{min} = 2,1$; $X_{max} = 3$) та лівостороння асиметрія ($A = -0,7$) свідчать про те, що випробувані частіше виявляють показник професійної

ідентичності в діапазоні від 2,1 до 3 із загальною тенденцією до 2,1. Для них притаманні високий рівень тривожності, криза ідентичності та прагнення вирішити її різними можливими варіантами.

Показники досягнутої професійної ідентичності (До) досліджуваної вибірки розподілилися відповідно до кривої нормального розподілу. Середнє значення М ($M = 3,24$), однорідність результатів ($G = 0,23$), медіана ($Me = 3,2$), мода ($Mo = 3,1$), мінімальне та максимальне значення ($X_{min} = 3,1$; $X_{max} = 4$) та правостороння асиметрія ($A = 7,29$) свідчать про те, що випробувані частіше виявляють показник професійної ідентичності в діапазоні від 3,1 до 4 із загальною тенденцією до 4. Для них властивим є сформованість професійних цілей, усвідомленість своєї особистісної цінності, рефлексивність.

Показники псевдоідентичності (Пс) досліджуваної вибірки розподілилися відповідно до кривої нормального розподілу. Середнє значення М ($M = 4,09$), однорідність результатів ($G = 0,13$), медіана ($Me = 4,1$), мода ($Mo = 4$), мінімальне та

Питання психології

максимальне значення ($X_{\min} = 4$; $X_{\max} = 4,5$) та правостороння асиметрія ($A = 4,29$) свідчать про те, що випробувані частіше виявляють показник професійної ідентичності в діапазоні від 4 до 4,5 із загальною тенденцією до 4. Для них властивим є заперечення або амбітне підкреслення своєї унікальності, порушення механізмів ідентифікації, низька рефлексія.

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що курсанти закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання перебувають на етапі формування професійної ідентичності. Вагома частина курсантів, які проходять четвертий рік навчання, перебувають на шляху становлення «себе в професійній діяльності», відбувається розуміння цілей і особливостей обраного шляху професійної

діяльності, проходить ототожнення себе із професійним соціумом.

Таким чином, можемо говорити про те, що значна кількість курсантів є близькими до ідентифікації себе із професією майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. Натомість результати психологічного дослідження професійної ідентичності курсантів перших курсів показали, що основна їх кількість перебуває в процесі формування себе як майбутнього фахівця в обраній професійній діяльності. Сама організація процесу навчання у закладах вищої освіти системи ДСНС приводить до інтенсифікації процесу професійного становлення майбутнього фахівця, діяльність якого пов'язана з виконанням повсякденних обов'язків в умовах реальної загрози життю чи здоров'ю фахівця.

Список використаних джерел

1. Блохіна Л.Н. Індивідуальні відмінності у психологічній адаптації до умов професійної діяльності у держслужбовців митних органів Психологічний журнал. 2008. Том 30, №3. С. 79-89;
2. Брагіна В.Д. Вплив уявлень про обрану професію на професійне самовизначення учнівської молоді: автореф. дис. ... к. психол. н. М., 1976.
3. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. – К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. – 200 с.
4. Кузіна, В. Психологічний аналіз проблеми професійної ідентичності військових керівників. Вісник національного університету оборони України, Шугалій, С., Пенковський, В. 2020, 33-39.
5. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : [монографія] К. : ПП «Золоті Ворота», 2012. – 463 с.
6. Осьодло, В. І. Ідентичність та професійний розвиток особистості. 2003 : 16-21.
7. Рудяк І.В. Особливості професійної самосвідомості жінок-правоохоронців на різних етапах професіогенезу. Вісник Харківського національного університету. №1065. Серія "Психологія", 2013. С. 113 – 117
8. Щеколдина А.А. Должностной переход в профессиональном становлении специалиста // дис...канд. психол.наук: 19.00.01. М., 2005. 232 с
9. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичности : теория, эксперимент, тренинг : [учебное пособие] М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2004. 600 с.
10. Шнейдер Л. Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. 128 с.

References

1. Blohina L.N. (2008). Individualnyie razlichiya v psihologicheskoy adaptatsii k usloviyam professionalnoy deyatel'nosti u gossluzhaschih tamozhennyih organov. Tom 30, #3. S. 79 - 89 (In Ukrainian).
2. Bragina V.D. (1976). Vplyv uiavlen pro obranu profesiui na profesiine samovyznachennia uchnivskoi molodi: dis. kand. psihol. nauk : [The influence of ideas about the chosen profession on the professional self-determination of young students] Canddate's. psychol. Science Msk, (In Ukrainian).
3. Kokun O.M. (2012). Psihologiya profesiynogo stanoviennya suchasnogo fahivtsya [Psychology of professional development of a modern specialist] : monohrafiia / O.M. Kokun –K. : PP «Zoloti Vorota» – 200 s. (In Ukrainian).
4. Kuzina V.D. (2020). Psihologichniy analiz problemi profesiynoyi identichnostI viyskovih kerivnikov. Shuhalii, Ye.P., Penkovskiy, V.I., 2020, 33-39. (In Ukrainian).
5. Osodlo V. I. (2012). Psykholohiia profesiinoho stanovlennia ofitsera. [Psychology of professional development of an officer] : monohrafiia / V. I. Osodlo, –K. : PP «Zoloti Vorota» – 463 s. (In Ukrainian).

6. Osodlo V. I. (2003). Identychnist ta profesiyni rozvytok osobystosti. (In Ukrainian).
7. Rudiak I.V. (2013). Osoblyvosti profesiinoi samosvidomosti zhinok-pravookhorontsiv na riznykh etapakh profesiohenezu. (In Ukrainian).
8. Schekoldina A.A. (2005). Dolzhnostnoy perehod v professionalnom stanovlenii spetsialista: dis. kand. psihol. nauk : [Job transition in the professional development of a specialist] Candsdate's. psychol. Science Msk, (In Russian).
9. Shneyder L. B. (2004). Professionalnaya identichnosti : teoriya, eksperement, trening. 2004. 600 s.(In Russian).
10. Shneyder L. B. (2007). Lichnostnaya, gendernaya i professionalnaya identichnost: teoriya i metody diagnostiki. 2007. 128 s. (In Russian).

Summary

*Ovsyannikova Ya. A. Candidate of Psychological Sciences,
National University of Civil Defense of Ukraine*

*Chaban A. V. graduate student adjunct,
National University of Civil Defense of Ukraine*

**PROFESSIONAL IDENTITY AS ONE OF THE MAIN COMPOSITIONS OF THE
PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE ASSOCIATION OFFICERS**

Introduction. *The article considers the issue of professional development of future officers of the Civil Protection Service by conducting an empirical study of the development of professional identity of cadets of higher education institutions of the SES of Ukraine.*

Purpose. *Based on the analysis of modern theoretical and methodological approaches in solving the problem of professional development empirically determine the level of development of cadet's professional identity on the first and fourth courses in the higher education institutions of the SES.*

Methods. *A methodological algorithm was used for the research. It includes theoretical, empirical in particular: literature and documents theoretical analysis, comparison, systematization of the information received, data interpretation, psycho-diagnostic test methods.*

Originality: *The data obtained within the framework of the research allows us to improve the research of the professional development for the future officers of the Civil Defense Service of Ukraine.*

Conclusion: *The results of the study indicate that cadets of higher education institutions are at the stage of forming a professional identity. A significant part of the cadets who pass the 4th year of study are on the path of becoming a professional, there is an understanding of the goals and features of the chosen path of professional activity and they are identifying themselves with the professional society. Thus, we can say that a significant number of cadets are close to identifying themselves with the profession of future officers of the Civil Defense Service. Instead, the results of a psychological study of the professional identity of first-year cadets showed that most of them are in the process of forming themselves as a future specialist in the chosen professional activity.*

Key words: *professional development, professional identity, civil protection officers.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Recelved/Поступила: 04.02.22.